

Overgenomen uit: **Begijnhofkrant nr. 28 (2010) 8 - 11**

HET BEGIJNHOF VAN DENDERMONDE

Jeannine Corthals

*“Soo veel sterren alsser blincken,
Soo veel duysent zielen schincken
Haere jeught in Begga's hof
Om te singhen Godes lof.”*

uit: *Den Gheestelijcken Almanak*
Gedruckt tot Loven, 1669

In de stad Dendermonde, gelegen aan de samenvloeiing van Dender en Schelde, bevindt zich in een oorspronkelijk door water omringd gebied het Sint-Alexiusbegijnhof. Een smal straatje tussen twee winkels aan de Brusselsestraat brengt ons naar het driehoekige plein, omgeven door begijnenhuizen, conventen en de infirmerie. De relatief kleine neogotische kerk vervangt de begijnhofkerk, die tijdens de Eerste Wereldoorlog werd verwoest.

De toegangspoort tot het Sint-Alexiusbegijnhof in de Brusselsestraat, tussen twee winkelhuizen.

Om het ontstaan van het begijnhof van Dendermonde te situeren, moeten we aanvangen bij de geschiedenis van het Sint-Gillishospitaal. Machteld I, vrouwe van Dendermonde, richtte

kort na 1214 in de nabijheid van de Brabantpoort (later de Brusselsepoort) binnen de stadswallen het Sint-Gillishospitaal op. Enkele jaren later, op 11 oktober 1223, stichtte ze in dezelfde omgeving, met goedkeuring van Godefridus de Fontaine, bisschop van Kamerijk, een cisterciënzerinnenabdij. Ze schonk het bestaande Sint-Gillishospitaal met al zijn goederen en afhankelijkheden aan deze abdij. In de daaropvolgende jaren gingen de cisterciënzerinnen op zoek naar een betere vestigingsplaats. In 1228 trokken ze weg uit de drukte van de stad en werd de abdij overgebracht naar de Zwijvekekouter, een rustig gebied gelegen buiten de stadsmuren. De kapel van de voormalige abdij bleef in gebruik. Waarschijnlijk bleven enkele reclusen wonen in de vroegere abdijgebouwen. Dat zou volgens geschiedschrijvers een mogelijke verklaring zijn voor het ontstaan van het begijnhof op deze plaats.

De Heilige Alexius als pelgrim, gekleed met een hermelijnen mantel, verwijzend naar zijn rijke afkomst, en een ladder, verwijzend naar zijn verblijf als kluizenaar onder een trap van de ouderlijke woning. Buitenzijde van het linker luik van de altaartafel van de Heilige Alexius in het begijnhof van Dendermonde.

Historische bronnen

Een bewaard gebleven oorkonde uit 1272 laat ons vermoeden dat rond deze tijd de nog aanwezige reclusen een begijnengemeenschap zijn gaan vormen. In deze oorkonde schenkt Immezoete Mommaerts, *beghina* en telg van een bekende Dendermondse familie, aan het Sint-Blasiusgasthuis een jaarlijkse rente van 2 stuivers. Het feit dat Jordanus, *presbiter sancti Egidii*, deze oorkonde mee heeft bezegeld, zou kunnen aantonen dat de genoemde begijn wel degelijk het hof bij de Sint-Gilliskerk bewoonde en dat de jonge begijnengemeenschap, gevestigd in de gebouwen van de gewezen cisterciënzerinnenabdij, nog geen eigen kapelaan had.

Het was moerassige grond waar deze abdij zich bevond. Zodra de begijnen erin geslaagd waren een stuk grond te verwerven dat gelegen was aan de overzijde, vroegen ze de toelating om het begijnhof te “*transporteren tot eene meer bequame plaetse*”. Dat verzoek werd ingewilligd bij akte van 7 april 1288. In dezelfde zegelbrief kregen de begijnen meteen ook het recht om op hun terrein een kapel te bouwen en er een klok in te hangen. Tevens kon er een kapelaan worden benoemd, die van hen de biecht mocht horen en hun de sacramenten

mocht toedienen. De in deze zegelbrief opgesomde bepalingen werden door Guillermus, bisschop van Kamerijk, op 4 juli 1289 goedgekeurd en bekrachtigd. In het begin van de 14de eeuw bezat het begijnhof al een eigen zegel.

Voorstelling van Onze-Lieve-Vrouw met het Jezuskind op de arm, aanbeden door twee knielende begijnen, met als randtekst: S. BEGHINARUM NOVE CURTE TENEREMUNDE.

Rijk begijnhof

Bij akte van 15 juli 1295 maakte de abt van Affligem, als *provisor begbiniarium nove curtis Teneremondensis*, bekend dat de begijnen waren overeengekomen, ook voor de toekomst, dat na hun dood een bepaald gedeelte van hun goederen automatisch eigendom zou worden van het begijnhof. Samen met allerhande andere schenkingen vormde deze overeenkomst een stevige materiële steun voor de toekomstige bloei van het begijnhof. Uit diverse renteboeken uit de tweede helft van de 14de eeuw blijkt dat het hof toen al een aanzienlijk aantal renten bezat. Het oudste bewaard gebleven renteboek, aangelegd in 1351, telde al 243 renten, meestal “*op huus ende erve*”, maar ook op heel wat landerijen.

Daarnaast verwierf het hof talrijke eigendommen in Dendermonde en de omliggende dorpen. Voegen we daarbij de jaarlijkse ontvangsten, afkomstig van het hofgeld dat door de intredende begijnen moest worden betaald, van het te gelde maken van het beste kleeft na het overlijden van een begijn, van testamenten en giften, dan kunnen we stellen dat de materiële toestand van deze begijnengemeenschap in die tijd zeer goed was. Uit de periode 1450-1519 zijn 369 begijnen met naam gekend en op de vooravond van de grote godsdienstroebelen in Dendermonde telde het begijnhof ongeveer 60 begijnen. Niet alleen op materieel vlak was de 15de eeuw tot en met het midden van de 16de eeuw voor het begijnhof een voorspoedige periode; ook op godsdienstig en sociaal gebied kwam de begijnengemeenschap in die tijd tot volle ontplooiing.

Zoals elders in de stad droeg elke woning een eigen naam. Uit archiefstukken bekende namen zijn onder andere: tscanter (1474), den Capproen (1590), de Zoeten Naem Jhesus (1604) en In Nazaret (1604). Tijdens de Franse tijd kregen de woningen een huisnummer. Het was pastoor Pieter Sebastiaen Inghels die in de jaren vijftig van de 19de eeuw de huizen hun huidige benaming gaf. Elke naam werd in sierlijke letters op een ijzeren deurbordje geschilderd. De door de tijd verweerde plaatjes bevinden zich nog altijd op de deuren van de

huizen, bewoners en bekenden gebruikten tot het einde van de 20ste eeuw nog altijd deze namen om hun woonst aan te duiden.

Op de deur van het convent van de acht blijdschappen van Maria is nog het oorspronkelijke ijzeren naamplaatje terug te vinden.

Conventen

In 1474 en in 1551 werden de statuten aangepast en vernieuwd en in diezelfde periode werden enkele caritatieve instellingen gesticht, waaronder het Heilige Geesthuis en het Stickersconvent. Dat laatste werd gesticht door priester Jan de Stickere in 1447. Enkel arme meisjes werden er opgenomen en ze kregen onderwijs en leerden handwerk. Zodra deze meisjes in staat waren om een kamer of huisje te kopen op het begijnhof, moesten ze hun plaats in het convent afstaan aan een ander arm meisje. Later kreeg dit gebouw de naam Sint-Jansconvent, genoemd naar Sint-Jan, de beschermheilige van het huis.

Het Heilige Geesthuis wordt voor het eerst vermeld rond 1480, maar is waarschijnlijk het oudste convent. De naam van dit huis, gelegen naast de infirmerie, wordt duidelijk geformuleerd in 1524. Toen werd een erfelijke rente verkocht *“tot behouf van den personen int helich gheesthuus van den achtersten couvente, naer der fermerien ghelegghen van den begghynhove”*. De infirmerie, waar zieke en noodlijdende begijnen werden opgenomen, bestond al in het begin van de 14de eeuw en wordt voor het eerst vermeld in een oorkonde van 1304. Het huis werd herhaalde keren verbouwd, onder andere in 1709, zoals we kunnen lezen in een rekeningboek over de periode juli 1709 tot juli 1712: tegen de oude infirmerie werd *“eenen nieuwen bouw daerinne commoditeyt gevonden wordt tot wooninghe van diversche oude ende arme crancke begyntiens gebouwd”*.

Gevel van het convent van de acht blijdschappen van Maria, waarop smeedijzeren ankers het bouwjaar 1626 aangeven.

Een stichtingsbrief van 6 juli 1626 vermeldt de fundatie van het convent der acht blijdschappen door Frans van der Nimmen. In dat jaar begonnen de *“metselrye ende bouwynge”*, zoals de gevelankers aangeven. Het zou eeuwigdurend bestemd zijn voor het onderhoud van acht arme begijnen van ten minste 18 jaar oud, bij voorkeur aan te duiden onder zijn verwanten. Bij de officiële stichting op 19 november 1627 werd dit convent toegewijd aan de *“Acht Blydtschappen van Onse Lieve Vrouwe”*. Volgens een tekst uit 1596 was de achtste blijdschap de Hemelvaart van Maria naar ziel en geest. Dit gewezen convent heeft een vrij goed bewaard gebleven gevel. De oorspronkelijke toegangsdeur behield haar zandstenen omlijsting met gedeeld bovenlicht. Boven de deur bevindt zich de zandstenen gedenksteen, met bovenaan in reliëf de voorstelling van de Boodschap aan Maria en onderaan de volgende inscriptie:

FRANCHOIS VAN NIMMEN HEEFT DIT
TCONVENT GEFUNDERT
TR EERE GODS
EN DE VIII BLYSCHAPPEN
VAN H. MOEDER EN
MAGHET MARIA
A° 1626

Zandstenen gedenksteen aan de gevel van het convent van de acht blijdschappen, met bovenaan in reliëf de voorstelling van de Boodschap aan Maria.

Beeldenstorm

In 1579 kwam er een bruusk einde aan de bloeiperiode van het begijnhof. Op 15 september 1578 brak in Dendermonde de Beeldenstorm los. Naast tal van andere kerken en religieuze gebouwen werd ook de begijnhofkerk in brand gestoken, de huizen werden geplunderd en gedeeltelijk verwoest. In maart 1579 werden alle geestelijken uit de stad verjaagd en hun goederen werden geconfisqueerd. De begijnen vluchtten weg en zochten een onderkomen bij familieleden. Aangezien de begijnen het begijnhof hadden verlaten, beslisten de burgemeester en schepenen alle goederen te verpachten en de nog bewoonbare huizen te verhuren.

Enkele jaren later, in 1584, werd de katholieke godsdienst in ere hersteld en kregen alle religieuzen de mogelijkheid om naar hun vroegere verblijfplaats terug te keren. In 1601 woonden er opnieuw 25 begijnen op het hof. Al in 1599 waren de herstellingswerken aan de kerk zo ver gevorderd, dat de kerkdiensten konden worden hervat: *“op heylich Sacraments avont 1599 soo dede men den eersten dienst in onse kercke”*. Gedurende de 17de eeuw nam het aantal begijnen weer toe en tussen 1691 en 1700 woonden er 60 geprofeste begijnen op het hof.

De Franse bezetting (1794-1814)

De gevolgen van de Franse Revolutie en de Franse bezetting van de Nederlanden lieten zich ook op het Dendermondse begijnhof duidelijk voelen. In mei 1797 werden alle goddelijke diensten opgeschort en op 15 november werd de kerk gesloten en verzegeld. De begijnen moesten hun geestelijk kleet afleggen en voortaan als gewone *citoyennes* gekleed gaan, terwijl al hun goederen overgingen naar de Burgerlijke Godshuizen. Toch bleven enkele begijnen op het hof wonen en huurden ze de oorspronkelijke begijnenwoningen van de Burgerlijke Godshuizen. In 1803 kon men de kerkelijke diensten hervatten en op vraag van de Gentse bisschop trokken de begijnen in 1814 opnieuw hun geestelijk kleet aan.

Schilderij van de begijnhofkerk, ca. 1870-1875.

Begijn bij de waterpomp op het Dendermondse begijnhof, pastel uit 1940 van Emile Bulcke (1875-1963).

19de en 20ste eeuw

Tot de jaren zeventig van de 19de eeuw schommelde het aantal professies tussen de 20 en 30 per decennium. In de loop van de 19de eeuw werd de begijnengemeenschap echter almaar kleiner. In 1852 waren er nog 76 begijnen, in 1909 nog maar 37 en in 1914 nog slechts 30. Nadien viel dat aantal fors terug en na de Eerste Wereldoorlog trad nog slechts één begijntje in. In 1960 leefde er nog welgeteld één begijn: Ernestine De Bruyne, geboren in 1891, geprofest in 1910 en overleden in 1975.

Op 5 september 1914 werd Dendermonde door de Duitse troepen gebombardeerd en in brand gestoken. De stad werd bijna volledig verwoest en ook het begijnhof werd zwaar getroffen. De toegangspoort en aanpalende huizen gingen in vlammen op en van de kerk bleven enkel de vier muren overeind. In december 1914 betrokken de begijnen opnieuw de nog bewoonbare woningen en verleenden onderdak aan heel wat stadsgenoten, van wie de woningen waren afgebrand. Na de oorlog werd een nieuwe, maar veel kleinere kerk gebouwd, die op 28 juni 1929 werd ingezegend.

De na de Eerste Wereldoorlog gebouwde kleinere kerk werd op 28 juni 1929 ingezegend

Om de verkochte huizen af te sluiten van het begijnhof, werd een muur gebouwd, waarin fictieve poortjes, zelfs voorzien van naamplaatjes, werden aangebracht

Verkocht

In de jaren vijftig van de 19de eeuw ontstond in Dendermonde een polemiek tussen de katholieken en liberalen. De eersten wilden het begijnhof als caritatieve instelling ten behoeve van weduwen, wezen en behoeftige vrouwen bewaren. De liberalen echter wilden het begijnhof, dat voor de Burgerlijke Godshuizen een verlieslatende post was, afbouwen. Eind 1860 vormden de liberalen de meerderheid en op 26 december 1865 kreeg het stadsbestuur bij koninklijk besluit de volmacht om het hof met alle afhankelijkheden te verkopen.

In 1866 kocht baron Frederik Charles van der Bruggen-de Nayer uit Gent het hele begijnhof. Ten overstaan van de bisschop en de toenmalige grootjuffrouw verklaarde hij dat hij het begijnhof had aangekocht met de bedoeling het te bewaren en het te blijven bestemmen tot vrome doeleinden, zoals die door de stichters eertijds werden nagestreefd. Hij gaf het hele domein in huur aan de grootjuffrouw voor 25 jaar. In 1890 werd het huurcontract nogmaals verlengd voor 25 jaar. In 1919 stierf baron Van der Bruggen en in 1924 zijn echtgenote. Hun erfgenamen wensten toen een deel van het begijnhof te verkopen. Ze waren wel bereid aan de intussen klein geworden begijnengemeenschap de nodige panden over te laten. Als voorwaarde stelden ze dat de begijnen zich in een wettige vereniging zouden groeperen.

Op 25 juni 1926 werd de vzw Begijnhof van Dendermonde opgericht met als belangrijkste doelstelling: *“het in stand houden van eene toevlucht en schuilplaats voor christene vrouwliden, maagden en weduwen, die de ijdelheid der wereld verzakende en ontvluchtende, in het Begijnhof van Dendermonde, een godvruchtiger en volmaakter leven komen zoeken”*. De erfgenamen Van der Bruggen droegen 42 huizen, de pastorie, de in puin liggende kerk en de nog uit te keren oorlogsschade over aan de vzw. De rest werd door hen op 17 september 1926 openbaar verkocht. Deze verkoop betrof twee huizen aan de Brusselsestraat, aan weerszijden van de toegangspoort, en 19 begijnenhuisjes aan de westkant van het hof, allemaal palend aan de huidige Begijnhoflaan. Om de beslotenheid van het begijnhof te bewaren, werden deze huizen door een muur afgescheiden van de rest. In de muur zijn kleine poortjes verwerkt om te suggereren dat er een verbinding zou zijn naar de achterliggende huizen.

Om de verkochte huizen af te sluiten van het begijnhof, werd een muur gebouwd, waarin fictieve poortjes, zelfs voorzien van naamplaatjes, werden aangebracht.

Huidige toestand

De verkoop van het begijnhof in 1866 aan baron Van der Bruggen betekende geen verbetering voor de toestand waarin de huizen zich bevonden. De begijnen beschikten zelf nauwelijks over voldoende middelen om de ouder wordende woningen degelijk te onderhouden. Toen de laatste begijn, grootjuffrouw Ernestine De Bruyn in 1975 overleed, waren heel wat huizen dan ook in een bijzonder slechte toestand. Na het overlijden van de grootjuffrouw werd de deken van de Onze-Lieve-Vrouwkerk van Dendermonde voorzitter van de vzw Begijnhof van Dendermonde.

De vzw Begijnhof van Dendermonde torst nog de zware taak om het begijnhof te restaureren en te conserveren.

In de jaren '80 van de vorige eeuw werd gestart met enkele meer dan noodzakelijke herstellingen. Een deel van de herstellingen werd gefinancierd door de vzw Begijnhoffeesten. Deze vereniging zonder winstoogmerk ontstond onder impuls van E.H. Daniël Evrard, van 1979 tot 1992 pastoor-rector van het begijnhof en spilfiguur bij het opstarten van de eerste restauratiewerken. De Begijnhoffeesten, die van start gingen in 1980, waren gezellige feesten met onder andere volksdansen, oude ambachten, een vlooiemarkt, tombola en de inzet van heel wat vrijwilligers. Plaatselijke muziekensembles, waaronder volksmuzikanten, fanfares en een jazzband, kwamen de feesten opluisteren. Doorheen de jaren evolueerden deze feesten in de richting van een heus muziekfestival met bekende namen en groepen. Kortom, een gebeuren waarin nog weinig terug te vinden was van de oorspronkelijke sfeer van de eerste feesten. In 2005 vonden dan ook de laatste Begijnhoffeesten plaats.

Eind 1998 werd het Dendermondse begijnhof door het Comité van het Werelderfgoed van de Unesco, de Organisatie voor Onderwijs, Wetenschap, Cultuur en Communicatie van de Verenigde Naties, tijdens zijn zitting in Kyoto, Japan ingeschreven op de *Lijst van het Werelderfgoed*, samen met twaalf andere Vlaamse begijnhoven. Die erkenning als werelderfgoed is voor de vzw Begijnhof van Dendermonde zeker een stimulans tot het bewaren en verder restaureren van dit hof. De volgende jaren krijgt het huidige bestuur dan ook de immense taak dit begijnhof, een erfenis van een intussen volledig verdwenen vrouwenorde, voor de toekomst te bewaren. Op dit ogenblik is een algemeen plan van restauratie in wording. Als eerste fase loopt er een restauratiedossier voor enkele panden. De stad zou de bestrating en riolering rondom het plein op zich nemen.

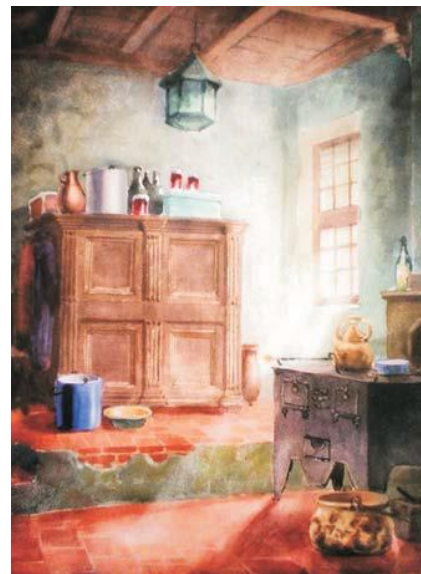

Luchtfoto van Dendermonde, met rechts onderaan het driehoekige begijnhof.

Begijnhofmuseum

De sfeer van een kleine begijnenwoning, met meubilair en voorwerpen die getuigen van het eenvoudige en godvruchtige begijnenleven, vinden we in nr. 11 (Heilige Bonifacius). Deze woning, oorspronkelijk slechts één kamer diep, dateert in de kern nog uit de 16de of eerste helft van de 17de eeuw. Later werd er achteraan een kamer aan toegevoegd en werd het huis een verdieping hoger opgetrokken. In de loop van de 19de eeuw verdwenen de zandstenen kruisvensters en kreeg het pand een nieuwe voorgevel.

Een tweede luik van het museum bevindt zich in nr. 25 (Heilige Begga). Deze woning kwam vrij na het overlijden van grootjuffrouw Ernestine De Bruyne en werd in 1981 na een grondige renovatie voor het publiek opengesteld. Dit uit de 16de eeuw daterende pand omvat naast de woongelegenheden voor de grootjuffrouw ook de oude infirmerie. De huidige woning onderging in de loop der tijden verschillende verbouwingen. Rond 1616 werd in de tuin een brouwerij opgericht, die enkel bier mocht leveren aan het begijnhof. Bier drinken was in die tijd gezonder dan water uit de aanpalende grachten halen, want het brouwwater werd gekookt. Toch liep niet iedereen de hele dag beschonken rond, want het was zogenaamd “klein bier”. Dat was het derde brouwsel dat met dezelfde grondstoffen werd gebrouwen. Veel meer dan dorstlessend was dat klein bier dus niet. In 1735 werd “*aenden koystal ende aende brauwerije een washuys*” bijgebouwd, dat in 1805 weer werd afgebroken. De brouwerij bleef in gebruik tot in de jaren zestig van de 19de eeuw.

Een reconstructie van een kamer in het Begijnhofmuseum. Interieur van een begijnhuisje in Dendermonde, aquarel van Adolf Willems (1866-1953).

Vandaag kan de bezoeker in dit museum de sfeer van de vroegere rijke begijnenwoningen nog opsnuiven. Naast de brede hal bevindt zich de grote ontvangstkamer, die haar oorspronkelijke meubilering en schilderijen behouden heeft. Verder wandelen we door verschillende kamers, ingericht met meubels, schilderijen, serviezen en snuisterijen, die ons een beeld geven van hoe op het begijnhof geleefd en gewerkt werd. We lopen door de volledig gereconstrueerde slaapkamer van de laatste begijn, terwijl in toonkasten naast oude foto's, voorwerpen en documenten informatie wordt gegeven over het vroegere beheer van het begijnhof. Dit

museum kan worden bezocht van 1 april tot 31 oktober (niet op maandag) van 9.30 tot 12.30 uur en van 13.30 tot 18 uur.

*“Als koningen verdwijnen,
De boeren en de begijnen,
Wat zal het worden?
Eén horde!”*

uit: *Voorsale des Hemels*

Jeannine Corthals

Met dank aan Agnes Van Weyenbergh, architect, voor het ter beschikking stellen van heel wat documentatie en aan A. Stroobants, archivaris in Dendermonde, voor het uitgebreide gesprek over de huidige toestand van het begijnhof.

Bronnen

- *Oud Dendermonde*, P.G. De Maesschalck, gedrukt bij Antony Du Caju, MDCCCCI
- *Voorsale des Hemels ofte Het Begijnhof in de XVII provinciën*. In woord en beeld gebracht door Dr. Frans Verachtert (woord), André Gailliaerde, Frans Vervoort (beeld), met aantekeningen van Dr. Frans Verachtert en Louis Luyten, Retie, Kempische Boekhandel, MDCDLXXIII
- *700 jaar begijnhof (1288-1988)*, A. Stroobants, L. Pée, A. Van Weyenbergh, tentoonstelling 26 augustus tot 30 oktober 1988, Begijnhofmuseum
- *Dendermonde. Geschiedenis en Folklore*, Leo Bruyninx, uitgegeven te Dendermonde in 1965
- *Vlaamse Begijnhoven. Werelderfgoed*, Suzanne Van Aerschot & Michiel Heirman, Davidsfonds, Leuven, 2001
- *Thesis 5de jaar Architectuur, Sint-Lucas, Gent, 1979*, Agnes Van Weyenbergh, *Problematiek van de Begijnhoven*
- *Gids voor het Sint-Alexiusbegijnhof en het Begijnhofmuseum van Dendermonde*, A. Stroobants, Dendermonde, Stedelijke Musea, 2006